

Een veelomstreden vendelvlag uit 1600

Kort na de slag bij Nieuwpoort (2 juli 1600) gaven de Staten-Generaal opdracht aan de graveur en landmeter te Delft, Floris Balthasar, om een grote gravure te maken van die gebeurtenis. De kunstenaar kweet zich op zeer loffelijke wijze van zijn taak en ontving hiervoor een vorstelijke beloning. De afbeelding zelf 1) (zie afb. 1) bevindt zich nu in de collectie Atlas van Stolk te Rotterdam. Zij toont de wederzijdse formaties der Staatse en Spaanse troepen op het strand en in de duinen bij invallende eb, na het ontbranden van de slag, d.w.z. even vóór half vier 's middags, op 2 juli 1600.

Rechts beneden in de gravure bevindt zich een fraai omlijste ironische Latijnse tekst, door Hugo de Groot gemaakt, aansluitend op datgene wat Balthasar afbeeldde 2) (zie afb. 2). Deze tekst is omgeven door een groot aantal vlaggen en vanen. Erboven zijn buitendien een drietal trompetten met vaantjes afgebeeld, samen met enige kanonnen, een groot vaandel met een afbeelding van de H. Maagd en een gezadeld wit paard. De trompetten waren afkomstig van de gevluichte ruitery der Garde van de Spaanse landvoogd Albertus van Oostenrijk. De laatste had ook zijn witte paard, een hippisch sieraad, op het slagveld moeten achterlaten. Het schitterend geborduurde "muitervaandel" was afkomstig van de Spaanse muiters uit Diest, die kort tevoren door de Hertog Van Aerschot en de Landvoogdes Isabella waren bezworen voor deze éne keer onder de vaandels van Koning Philips III terug te keren. Zij hadden dat gedaan en als oude veteranen de bikkelharde voorhoede gevormd van het Spaanse leger tijdens de slag bij Nieuwpoort. Onder de Admirant van Arragon waren zij -in het zicht van de overwinning- door Maurits' ruitery gestopt, hun formaties werden uiteindelijk doorbroken en op de vlucht gejaagd. Zowel de Admirant als het prachtige vaandel bleven in handen van de Staatse troepen. De Admirant werd echter al in 1602 uit gevangenschap ontslagen. Dat vaandel en de eerder vermelde trompetten bleven vermoedelijk tot de overbrenging der trofeeën in 1807 van Den Haag naar Amsterdam, bewaard. Daarna ontbreekt elk spoor.....

De totale schat aan trofeeën werd grotendeels veroverd nadat omstreeks zeven uur in de avond van die gedenkwaardige 2e juli 1600 de slag bij Nieuwpoort was beslist. De Spaanse infanterie, beroofd van haar cavaleriedekking, was omstreeks die tijd -na onverwachte ruitery-attaques van prins Maurits op de Spaanse flanken- tot staan gebracht. Ook daarna bleef de stadhouder met zijn cavalerie aanvallen op de dodelijk vermoeide Spaanse troepen. Deze verloren de moed en gaven terrein prijs. Daarop gingen delen der Staatse infanterie op hun beurt tot de tegenaanval over. De ingezette Spaanse terugtocht ontaardde tenslotte in een wilde vlucht naar achteren (zie afb. 3a en 3b) 3). Op het strand en in de duinen bleven grote aantallen gesneuvelden en gewonden achter temidden van weggeworpen vendelvlaggen, ruiterystandaards, trommen en wapens (zie afb. 4) 4). Zes Spaanse veldstukken, de gehele artillerie van Albertus van Oostenrijk, werden verlaten aangetroffen. Balthasar beeldde ook die kanonnen, samen met alle vendelvlaggen, trompetten en vaandels af. Vooral vendelvlaggen en ruiterystandaards werden gretig door Staatse militairen verzameld, aangezien bij inlevering een beloning kon worden verwacht.

Na telling ervan werden nog diezelfde avond al die veroverde dundoeken aan Prins Maurits en de gedeputeerden der Staten-Generaal getoond. Daarbij bevond zich ook de gevangen Admirant van Arragon als onvrijwillige gast van de stadhouder. Deze trofeeën werden daarna ingepakt en per schip en wagen naar Den Haag gevoerd. Aldaar werden ze -zoals eerder

vermeld- uitgehangen aan de zolder en muren van de Ridderzaal 5). De resten ervan – ik vertelde het reeds- werden in 1959 door H.M. Koningin Juliana overgedragen aan het Ministerie van Defensie, dat deze op zijn beurt aan het toenmalige Nederlands Leger Museum ter beschikking gaf om te conserveren en restaureren.

Zoals ik op het eind van het vorige opstel al aankondigde, boden de resten van één bepaalde vlag (namelijk L88 catalogus Luttervelt) bij de analyse ervan in 1983/'84 een verrassing (zie afb. 5). De vlag in kwestie had namelijk slechts één schuinse balk van heraldisch rechts beneden naar links boven. De beide vlaggehelften waren verdeeld in een aantal horizontale golvende banen van drie, kennelijk bij elkaar horende maar onderling verschillende, kleurschakeringen.

Daarin meenden de restauratoren één donkerder kleur te onderkennen naast twee lichtere maar onbestemde andere kleuren.

De zo opvallend afwijkende motieven van deze vlaggevesten -vergeleken althans met de andere- gingen samen met eveneens verschillende maten. Deze laatste weken voor wat de onderhavige oorspronkelijke vlag betrof, sterk af van de voor die tijd -rond 1600 dus- gebruikelijke afmetingen van Spaanse vendelvlaggen. Deze laatste namelijk, maten gemiddeld 3.70 m in breedte en 3.40 m in de hoogte. "Onze" afwijkende vlag was echter 2.00 m breed en 3.20 m hoog.

De nieuwsgierigheid bij de conservatoren en restauratoren was nu gewekt. Zou deze trofee eigenlijk wel van Spaanse origine zijn? Dat de resten ervan b.v. tot de Franse trofeeën uit de Spaanse Successie-oorlog (1702 - 1714) zouden hebben behoord, was uitgesloten, omdat de originele Franse compagniesvlaggen altijd zo ongeveer 2.00 m breed en 2.00 m hoog waren 5), m.a.w. vierkanten vormden.

Evenmin kon deze vlaggevest afkomstig zijn van de trofeeën uit de slag bij Turnhout (1597) aangezien aldaar de "Spaanse" regimenten bestonden uit Duitsers, Walen en Napolitanen.

Voor zover bekend vertoonden hun vendelvlaggen altijd het Bourgondische Kruis. Maar als de onderhavige vlaggeresten nu eens wèl afkomstig zouden zijn uit de buit van Nieuwpoort, zouden daar dan geen nadere aanwijzingen over zijn? Naar mijn mening boden wellicht relazen van gebeurtenissen, voorafgaande aan de eigenlijke slag bij Nieuwpoort, uitkomst 6). Daags voor die slag, d.w.z. in de middag van 1 juli 1600, vervoegden zich bij de afvaardiging der Staten-Generaal te Oostende enkele officieren van de door Maurits achtergelaten garnizoenen der sterkten Oudenburg, Breedene, Plassendael en Snaeskerke. Deze sterkten waren kort ervoor door plotseling opduikende Spaanse troepen verrast en door die garnizoenen overgegeven, dan wel in paniek verlaten.

De bezetting van Snaeskerke was zelfs bijna geheel afgeslacht door muitervendels uit Diest (voor die vendels zie hieronder).

Vluchtelingen uit Oudenburg en datzelfde Snaeskerke en door Oldenbarnevelt vanuit Oostende wel zeer laat uitgezonden officieren stelden Maurits -die zijn leger in verspreide orde rond Nieuwpoort had gelegerd- in de loop van de avond en nacht van 1 juli op de hoogte van de verrassende nadering en akties van het Spaanse leger 7).

Dit leger -grotendeels bestaande uit kernen van Spaanse garnizoenen uit Brabant en het Rijmand- was te Maastricht in ijlt tempo verzameld door Don Velasco op het bericht van Maurits' inval in Vlaanderen bij Philippine op 22 juni 1600. Na dagenlange uiterst vermoeiende marsen van het gros, waarbij zich ook troependelen uit Diest (Spaanse muiters), de Zeeuws-Vlaamse schansen, Gent en Brussel aansloten bereikte dit de concentratiepunten Brugge en Langerbrugge. Van daaraf werd onder leiding van de langvoogd Albertus van Oostenrijk in het voetspoor van Maurits opgerukt 8). Persoonlijke moed voor de hertog Van Herschot en smeekbeden van de landvoogdes Isabella, de zeer geziene dochter van wijlen Koning Philips II, deden - ik vermeldde het al- zelfs de harde muiters uit Diest terugkeren naar

de oude vertrouwde wapenbroeders. Met hun eigen vaandel en zelfgekozen kader eisten zij zelfs de ereplaats in de voorhoede op, die onder bevel van de beroemde krijgsoverste Mendoza, Admirant van Arragon stond.

Na ontvangst van de jobstijding over de naderende Spaanse troepen beval Maurits nog in de nacht van 1 op 2 juli zijn neef Ernst Casimir, jongere broer van de Friese stadhouder Willem Lodewijk, om de volgende morgen vroeg met alle twaalf vendels van het regiment Schotten, zeven vendels van het Zeeuwse regiment Van der Noot, vier vanen ruitery en twee halve kartouwen (twee 24 pnd kanonnen) zo snel mogelijk de vijand tegemoet te gaan. Deze troepen moesten trachten de Leffingherdijk en -brug te bezetten om het Spaanse leger ten oosten van de Yperlee op te houden, de verbinding met Oostende te verzekeren en Maurits tijd te geven zijn troepen rond Nieuwpoort over de haven te zetten en op het bij eb drooggevalen strand op te stellen 9).

Vroeg in de morgen van 2 juli 1600 rukten de troepen onder Ernst Casimir snel op langs de duinweg parallel aan het Noordzeestrand) 10). Bij Raveszijde nam hij op zijn beurt een aantal Staatse soldaten op, die ontkomen waren uit de aan de Spanjaarden overgegeven sterkten van Oudenburg en Breedene. Vlak daarop te ± 08.00 uur kreeg Ernst Casimir zicht op de Spaanse bataille (= middeltocht) die met grote overmacht langs de Leffingherdijk oprukte naar Mariakerke. Het bleek al snel dat de Spanjaarden de weg van Leffinghe al hadden bezet en ook een brug die kort tevoren nog wel door Maurits genie was geslagen over de Yperlee. Om nu enerzijds de verbinding met Oostende te handhaven, anderzijds een vertragend en tijdwinnend gevecht te leveren, stelde Ernst Casimir daarop zijn troepen ten noorden van Mariakerke achter de Slapersdijk op met links de schans Albertus. Rechts stonden de Schotten, in het midden de Zeeuwen en links de ruitery. Zijn twee halve kartouwen op de dijk losten een salvo, maar vlak daarop trok de Spaanse ruitery, ± 500 ruiters onder Galeno, de linkerflank van Ernst Casimir om. Tegelijk vielen Spaanse en Italiaanse vendels diens rechterflank aan. Dat veroorzaakte al dadelijk verwarring en daarna paniek, zodat eerst de Staatse ruitery en daarna de infanterie begon te vluchten. De ruitery en de Zeeuwse vendels zagen -ondanks zware verliezen- kans om via de duinen de schans Albertus te bereiken, maar de Schotse vendels rechts "liepen meest deur twater achter de dijck legghende, deur de duynen op de strange ende openden sulcx aan de cavalerie vanden viant den wech om heur met beter gemack te verslaen ofte in zee te doen verdrencken als geschiede omdat voor die geen hoipe van ontcomen en bleef Daer bleven doot vande Schotten wel 600 mannen ende daironder 7 capiteinen, de nutste ende beste van t'regiment, als Stuart, Barclay, André Muray, Kilpatrick, Michel, Niesbet ende Stracchan, met meest alle de lieutenanten, vendrechs ende officiers vande compagnien; alle heur vendelen werden verlooren ende de ontcomen hadden heur geweer afgewurpen..." 11).

Niettemin was door dit gevecht de Spaanse opmars naar het strand tijdelijk gestaakt. Maurits had daardoor de tijd gekregen om zijn leger met de cavalerie onder Ludwig Gunther van Nassau voorop over de haven -in omgekeerde richting dus als op 1 juli voorafgaande- te brengen en op het drooggevalen strand op te stellen. Daarom is het geen wonder dat Ernst Casimir dit verloren gevecht niettemin zag als de grondslag van Maurits overwinning later in de middag 12).

Commandant van het regiment Schotten was ten tijde van dat gevecht bij Mariakerke de kolonel Sir William Edmond. Zeven van zijn kapiteins waren gesneuveld, vier overleefden het gevecht en de twaalfde kapitein vertoefde op die fatale morgen van 2 juli 1600 met wervingsverlof in Schotland. De vendels van de kapiteins Barclay, Muray, Kilpatrick, Niesbet en Stracchan werden weggevaagd, die van Stuart en Michel konden echter na aanvulling in dienst worden gehouden 13).

Zeventien vendelvlaggen vielen die morgen in Spaanse handen. Twaalf ervan waren Schots; vijf Zeeuws. In de loop van de middag, tijdens de eigenlijke slag bij Nieuwpoort, veroverden de Spanjaarden - zolang hun infanterie taktisch in het voordeel was- nog eens 25 Staatse vendelvlaggen. Maar na de omslag in de gevechten in de namiddag en vroege avond liet het vluchtende Spaanse leger ongeveer 90 vendelvlaggen op het slagveld achter benevens drie ruitervanen, naast het eerder besproken schitterende mittervaandel uit Diest, trompetten, kanonnen en de fraaie schimmel van de aartshertog Albertus van Oostenrijk.

Daarnaast -en dat is voor ons onderwerp van bijzonder belang- werden ook alle eerder verloren gegane Staatse vendelvlaggen teruggewonnen. Dat wil dus zeggen de 17 verloren vlaggen bij Leffinghe/Mariakerke en de 25 tijdens de slag bij Nieuwpoort (14).

Uiteindelijk werden de trofeeën op 28 juli 1600 in de Grote Zaal van het Binnenhof te Den Haag geplaatst. Of die eerst door de Spanjaarden veroverde en later door Maurits' troepen heroverde Staatse vlaggen óók zijn opgehangen als krijgstrofeeën, wordt nergens vermeld. Heroverde vlaggen namelijk werden - volgens aloude traditie- nooit meer opnieuw uitgegeven. In elk geval was van het totaal aan bij Nieuwpoort gewonnen vendelvlaggen zeker een derde deel Staats van origine. Of Maurits dan wel de Staten-Generaal dit deel der trofeeën echter ook breeduit in de Ridderzaal liet ophangen?

In het jaar 1601 verscheen de eerder hier besproken zwart-witte gravure van Floris Balthasar (zie afb. 1). Daarin staan als een apart vignet rechts onderaan de vermelde trofeeën afgebeeld, massaal uitgehangen rond een Latijns opschrift van Hugo de Groot (zie afb. 2) (15). Ik vermeldde in het vorige opstel hoezeer die trofeeënafbeelding van nut is geweest bij het vaststellen van zo juist mogelijke reconstructies van diverse vendelvlaggen. Floris Balthasar als graveur moet in verband met zijn opdracht die uitgehangen veelkleurige pracht aan trofeeën in de Ridderzaal met eigen ogen hebben gezien en uitgebeeld (16). Telkens immers komen in zijn gravure al die motieven en randversieringen voor, die we al eerder vaststelden bij de analyse der trofeeresten om gegevens voor eventuele reconstructies te kunnen krijgen. Ondanks het ontbreken van kleuren in de gravure van Balthasar is zijn trofeeënafbeelding uit 1601 als bron en vergelijkingsmateriaal heel belangrijk op het gebied der vexillologie (= vlaggenkunde). Daarnaast als informatie zijn er dan de -uiteraard gekleurde- afbeeldingen van Brusselse schuttersvlaggen uit 1615 in een schilderij van Dirk van Halsloot, of de aquarellen der vendelvlaggen uit de serie De Gorter uit ± 1580 (17).

Wat opvalt in de uitgebeelde trofeeëncollectie van dundoeken van Balthasar is één enkele vlag -gedeeltelijk achter een Spaanse vendelvlag- rechts onderaan in die collectie (zie afb. 6) (18). Deze telt 8 x 3 horizontale banen, welke door een schuinse balk van heraldisch links boven naar rechts beneden zijn verdeeld. Deze motieven wijken zozeer af van die der overige trofeeën, dat we nu al veilig kunnen stellen dat ook deze vlag geen Spaans type is. Daarnaast herinneren we ons dat zeker een derde deel van de bij Nieuwpoort veroverde dundoeken oorspronkelijk Staatse vlaggen waren. Als daartoe dan dat afwijkende type eventueel zou behoren moeten we ons niettemin afvragen wat dan wel de oorspronkelijke kleuren en afmeting zijn geweest. Op de zwart-witte Balthasar-gravure kan men schakeringen in de achtmaal herhaalde groep van drie horizontale banen waarnemen, namelijk een donkere baan, daarna een lichtere en tenslotte een zeer lichte. De schuinse balk vertoont een lichte kleurschakering.

Als mogelijk vergelijkingsmateriaal kunnen we de bekende serie De Gorter aanvoeren. Deze bestaat uit een reeks aquarellen in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel bewaard, die vaandrags en ruiters voorstellen met veelkleurige vlaggen, standaards en lansvaantjes van Nassausche en Spaanse troependelen, die tussen 1577 en 1583 te Mechelen in garnizoen hebben gelegen en door ene De Gorter zijn vereeuwigd (19). In deze serie komen twee Staatse vendel-

vlaggen voor van resp. de kapitein Hoboken met viermaal herhaalde oranje-wit-blauwe horizontale banen en van de kapitein Van Dorts welke vlag oranjekleurig is met een blauwe schuinse balk en opschrift (zie afb. 7) 20). Daarnaast zijn er de vendelvlaggen van het regiment van de kolonel Olivier van den Tempel, namelijk die van resp. jonker Dionys van den Tempel, zijnde een witte vlag met blauwe schuinse balk welke met gouden wassende maan en dito letters is beladen en die van de vaandrig Peter Fobs bestaande uit oranje-wit-blauwe blokken en dito horizontale banen met een zwart-ovalen hartschild waarop een staande leeuw van goud (zie afb. 8) 21).

Gezien deze kennelijk Nederlandse vendelvlaggen merken we op dat oranje-wit-blauwe horizontale banen en een blauwe schuinse balk blijkbaar typische kenmerken van Nassausche gezindheid waren.

In diezelfde serie De Gorter komen ook een aantal afbeeldingen voor van Schotse vendelvlaggen. Twee daarvan behoren tot het regiment van Sir William Stuart of Houston. Daarvan vertoont de ene vijf herhalingen van telkens drie zwart-grijs-witte horizontale banen en de andere eveneens vijf herhalingen van telkens drie oranje-wit-blauwe horizontale banen, die evenwel gegolfd zijn. Blijkens het berijmde onderschrift werden de beide vendels in 1578 bij Gembloux door Don Juan verslagen (zie afb. 9) 22).

Een ander paar van dit soort vendelvlaggen zijn die van de kapiteins Bleyre en Gordon, wier vendels (eveneens) tot het regiment van de kolonel Stuart of Houston behoorden. De eerste vlag toont negen herhalingen van telkens twee golvende horizontale banen lichtblauw en wit; de tweede vlag acht herhalingen van telkens twee rechte horizontale blauw-witte banen met een zilveren (= witte) schuinse balk van heraldisch links boven naar heraldisch rechts beneden met een religieuze spreuk beladen (zie afb. 10) 23).

Tenslotte resten ons uit de collectie De Gorter nog afbeeldingen van twee Schotse vendelvlaggen waarvan de vendels op 1 augustus 1578 -blijkens het onderschrift- hebben behoord tot het garnizoen van Rymelant (= Rijmmam a/d Deyle, ten zuidwesten van Mechelen). De ene vlag telt (alweer) negen herhalingen van telkens twee horizontale blauwe en witte banen met in het midden het wapen van het geslacht Wemyss of Caskieberran. De andere vlag toont acht herhalingen van telkens twee -ditmaal getande- horizontale grijze en witte banen waarvan het veld wordt verdeeld door een schuins kruis in zilver (wit). Op het kruispunt bevindt zich het wapenschild van het geslacht Newton of Delcove (zie afb. 11) 24). Kenmerkend voor de beschreven vendelvlaggen van Schotse herkomst uit de collectie De Gorter zijn dus vijf tot negen herhalingen van telkens twee- of driekleurige gegolfd of horizontale banen, t.w. zwart/grijs/wit, orange/wit/blauw danwel blauw/wit of zwart/wit. Soms zijn deze vlaggen voorzien van een schuinse balk of een schuins kruis. Dat vooral gegolfd horizontale banen op een Schotse herkomst wijzen was vóór de oorlog al vastgesteld door de toenmalige rijksarchivaris in Noord-Brabant, Mr. I. P. W.A. Smit, op grond van zijn bestudering van dezelfde serie De Gorter zoals hier is besproken 25).

We richten onze aandacht opnieuw op de stoffelijke resten van die éne vlag, die zozeer van de Spaanse vlaggen afweek (zie afb. 5). Deze vertonen dus golvende horizontale banen en een schuinse balk. De door opmeting der resten verkregen maten van de oorspronkelijke vlag wijken aanmerkelijk af van die der \pm 1600 gangbare Spaanse vendelvlaggen - ik vermeldde dit al in het begin van het opstel 26). Gezien de hier eerder omschreven vrij algemene kenmerken van Staatse en Schotse vendelvlaggen uit de collectie De Gorter, vermoed ik nu dat die in motieven en maten zo afwijkende oorspronkelijke vlag niet alleen een Staatse, maar in het bijzonder een Schotse vendelvlag is geweest.

Die zou dan behoord hebben tot dat Schotse regiment in Staatse dienst dat -zoals eerder vermeld- in de morgen van 2 juli 1600 onder Ernst Casimir van Nassau zulke zware verliezen leed tijdens dat noodlottige gevecht bij Leffinghe/Mariakerke. De vlag in kwestie werd –

zoals vermeld- door de Spanjaarden veroverd, maar tijdens of na de vlucht van het Spaanse leger tegen de avond van dezelfde dag -toen de slag bij Nieuwpoort uiteindelijk was beslist- heroverd of hernomen door Staatse troepen onder Maurits.

Volgens de gangbare traditie uit die tijd werd een heroverde of hernomen oorspronkelijke "eigen" vlag niet meer opnieuw uitgegeven. Maar..... werd die als trofee beschouwd? Gezien de eerdere vergelijkingen kunnen we echter antwoorden op de vraag of inderdaad die heroverde Staatse vlaggen ook als trofeeën in de Grote Zaal zijn uitgehangen. Ik stelde die vraag enige bladzijden eerder en meen er nu positief op te moeten reageren. De trofeeënafbeelding van Floris Balthasar wees daar namelijk al op, doordat zo'n "Staatse" vlag hierop is te zien '(zie afb. 2 en 6). Ook moeten we bedenken dat de resten van die vlag (L88 dus) -en blijkbaar een Schotse- tussen de in 1959 overgedragen overblijfselen van juist Spaanse vendelvlaggen werden aangetroffen. Redenen dus om te veronderstellen dat "onze" vlag met talrijke andere Schotse dan wel Staatse vlaggen in 1600 samen met zoveel Spaanse vlaggen als trofeeën in de Grote of Ridderzaal zijn uitgehangen 27).

Een verdere poging tot analyse van die Schotse vendelvlag stuitte echter op grotere moeilijkheden. Een kleurenanalyse volgens de moderne methode der zgn. dunnelaag-chromatografie door het Centraal Laboratorium te Amsterdam ondernomen, leverde geen resultaten op. De kleuren der monsters van die vlag L88 bleken reeds te zeer zijn afgebroken 28). De restauratoren echter meenden -door nauwkeurige beschouwing van de restanten van de omstreden vlag onder natuurlijk en kunstmatig licht- dat in de gegolfde banen wel degelijk verkleuringen van verschillende nuancerings waren vast te stellen die zich regelmatig herhaalden, namelijk donker, lichter en licht. Men zou dan kunnen denken aan blauw-oranje-wit als combinatie maar ook aan een van zwart-grijs-wit, zoals eerder vastgesteld voor Schotse en Staatse vendelvlaggen uit de serie De Gorter (zie afb. 7-11). Als men dan alleen rekening wil houden met deze beide combinaties dan komen voor een mogelijke vergelijking de beide eerder vermelde vendelvlaggen van Sir William Stuart of Houston (zie afb. 9) nog het meest in aanmerking. Daarnaast houden we rekening met het geconstateerde veelvuldiger voorkomen van de combinatie oranje-wit-blauw bij Staatse en Schotse vendelvlaggen en de meer uitgesproken nuanciering der gegolfde banen in de resten die veeleer op de combinatie oranje-wit-blauw dan op die van zwart-grijs-wit duiden. Alles overwegende besloten de restauratoren de uiteindelijke reconstructie volgens de combinatie oranje-wit-blauw uit te voeren. De schuinse balk waarvan de resten eveneens verkleuringen aanwezen, werd daarop in de kleur middenblauw uitgevoerd, zoals bij Staatse vendelvlaggen gebruikelijk was (zie afb. 12). We keken al eerder als vergelijking naar de door De Gorter vereeuwigde vendelvlaggen van Sir William Stuart of Houston (zie afb. 9). De beide vendels werden in 1578 bij Gembloux verslagen. Wellicht zijn de beide vlaggen toen veroverd door soldaten van Don Juan. Zeker weten doen we dat echter niet.

Maar is het toeval dat onder de 7 gesneuvelde Schotse kapiteins in het gevecht bij Leffinghe/Mariakerke ook ene Stuart was? Zwaar toch waren de verliezen geweest van het regiment Schotten onder de kolonel Sir William Edmond. Ruim 600 man waren gesneuveld en alle vendelvlaggen gingen verloren 29). Zou onze vlag inderdaad de vendelvlag zijn geweest van de gesneuvelde kapitein Stuart? Vergelijking van twee vendelvlaggen uit 1578 en 1600 leidde tot deze vraag..... Het is echter al te speculatief alléén op grond hiervan onze Schotse vendelvlag aan juist dié kapitein en aan dat vendel toe te schrijven. Op de resten der gegolfde -en naar wij dus vermoeden- witte-horizontale banen van de omstreden Schotse vendelvlag komen telkens stempels in drukinkt voor (zie afb. 13) 30). Of hiermee een monogram, de beginletters van een spreuk dan wel een dienstaanwijzing uit latere tijd zijn bedoeld, weten we niet. Uit de bewaarde fragmenten kon zelfs geen volledig stempel worden samengesteld. Enig

vergelijkingsmateriaal was niet voorhanden, zodat vooralsnog de betekenis van die stempels onbekend zal blijven.

Ik recapituleer tenslotte het volgende:

- a. De in de periode 1965 - 1967 mede door mij vastgestelde reconstructie te Haarlem der resten van de trofee L88 en als zodanig afgebeeld in de serie reconstructie-aquarellen van Spaanse vendelvlaggen 31) bleek, na hernieuwde bestudering der resten in 1983 - 1985, geheel foutief te zijn geweest.
- b. Daarna ontstond een sterk vermoeden dat door de afwijkende maten, de golvende horizontale banen en de schuinse balk de omstreden resten oorspronkelijk tot een Schotse vendelvlag hebben behoord. Deze laatste is dan in de morgen van 2 juli 1600 door de Spanjaarden bij Leffinghe/Mariakerke veroverd. Daarop is deze veroverde vlag nog diezelfde dag in de vroege avond tijdens of na afloop van de slag bij Nieuwpoort heroverd of hernomen en later opgehangen in de Grote Zaal -later Ridderzaal genoemd- te Den Haag.
- c. Met minder zekerheid werden in de reconstructie de kleuren oranje-wit-blauw voor de golvende horizontale banen en de blauwe schuinse balk van de vlag in kwestie aangenomen door vergelijking der resten van die vlag uit 1600 met ruim twintig jaar daarvóór vervaardigde aquarellen van toen bestaande Schotse vendelvlaggen uit de collectie De Gorter, i.h.b. die der vendels onder Sir William Stuart of Houston.
- d. De trofee in kwestie -in de vorm van een Schotse vendelvlag ten tijde van de slag bij Nieuwpoort- zou dan voor zover bekend de oudst bestaande vlag zijn van het Staatse leger en de enigste tot heden toe van het leger van Prins Maurits. Daarom vormde deze vlag het verrassende element in het onderzoek in 1983/'84 van de resten der collectie zgn. Spaanse trofeeën.

NOTEN

- 1) Zie afb. 1. Atlas van Stolk. Invent.nr. 1084. Floris Balthasar ontving in 1601 hiervoor van de Staten-Generaal een bedrag van 550 pond.
- 2) Zie afb. 2. De Latijnse opschriften luiden als volgt:
Anat(h)emata haec sacra runt o(rdinata)
Illustris federatarum provinciarum ordinibus
Deze heerlijke beelden zijn besteld door de Grootmogende (Heren) Staten der Verenigde Provincies.
daaronder een latijnse spreuk van Hugo de Groot:
Qui vobis didieit spetare, timere magistris Doctrinae haec, proceres, praemia mihit Iber
Edele heren, de Spanjaard die U heeft gezegd te hopen en Uw meerderen te vrezen zendt (U) de vruchten van deze leer.
Onder de trofee staat:
Florentius Balthasar ad vivum expresrit cum quadriennii privilegio
Floris Balthasar heeft (dit) naar het leven afgebeeld met privilege voor vier jaar.
- 3) Drie ooggetuige-beschrijvingen van de slag bij Nieuwpoort:
 - * Van de advocaat-fiscaal van de Raad van State Anthonis Duyck die als gedeputeerde te velde de meeste veldtochten van Maurits meemaakte en hiervan een uitgebreid journaal bijhield. Zie voor Nieuwpoort: Anthonis Duyck - Journaal 1591-1602 al. II (Den Haag/Amsterdam 1866) p. 661 - 679.
 - * Van een neef van Prins Maurits, bevelhebber der cavalerie, Ludwig Gunther van Nassau in een brief van 20 juli 1600 aan zijn vader Jan van Nassau in: Groen van Prinsterer Archives ou Correspondance Inédite de la Maison d'Orange-Nassau dl. II (Utrecht 1858) p.23v.
 - * Van een hoofdofficier van Maurits, bevelhebber der infanterie, de Engelsman Francis Vere in: P. Bor- Vervolch van de Nederlantsche Oorloghen (Amsterdam 1621) als bijvoegsel van dl.5 boek 37 getiteld "La bataille de Niuport escripte par le chevalier Francois Vere".
 - * Een scherpzinnige analyse van de veldtocht in 1600 en de daarmee samenhangende logistieke problemen maakte Ir. B. Cox - Vanden tocht in Vlaenderen: de logistiek van Nieuwpoort 1600 (Zutfen 1986). Cox beschouwt terecht de beschrijving van Duyck van de slag bij Nieuwpoort als de beste. Zie Cox t.a.p. p.72.
- 4) Een gravure van Hagenberg in Atlas van Stolk Invent.nr. 1091 toont de vlucht van het Spaanse leger en ook de her en der in de duinen weggegooiden vendelvlaggen. Men zie hiervoor afb. 3a en 3b.
- 5) Vóóordat de ruim 100 vlaggen en standaards van Nieuwpoort werden opgehangen in de Grote Zaal te Den Haag in juli 1600 waren in 1597 37 vendelvlaggen en 1 ruitersstandaardtrofeeën van de slag bij Turnhout - in dezelfde zaal opgehangen (zie mijn opstel uit 1967 t.a.p. p.14). En nóg eerder waren daar in juli 1592 10 Spaanse vendelvlaggen, afkomstig van de krijgsbuit van Steenwijk - dat zich op 4 juli 1592 aan Maurits had overgegeven - opgehangen. Zie hiervoor: Mr. G. Overdiep - De Groninger Schansenkrijg etc. 1589 - 1594 (Groningen 1970) p. 47.
- 6) Overzichten van de volgende gebeurtenissen in: F.J.G. ten Raa en F. de Bas - Het Staatsche Leger dl. I (Breda 1916) p.57.
R. Fruin - De slag bij Nieuwpoort in: Verspreide Geschriften dl.III p.225v. Cox - t.a.p. Leffinghe p.51-55 en Nieuwpoort p.70-77.
- 7) Nadere bijzonderheden hierover in Cox t.a.p. p.49-50.

- 8) Over de marsrouten, concentraties en -samenstellingen der Spaanse troepen zie Cox t.a.p. p.63-65. De afstand Maastricht-Brugge werd door Spaanse en Italiaanse infanterie in zes dagen afgelegd, d.w.z. dagelijks ruim 40 km over zandwegen.
- 9) Zie ook Cox t.a.p. p.51. Cox schat de sterkte der Staatse troepen bij Leffinghe/Maria-kerke op ± 2.000 man infanterie en 5 à 600 ruiters. Zie Cox t.a.p. p.112-115.
- 10) Een ooggetuigeverslag van de hiernavolgende gebeurtenissen gaf Ernst Casimir zelf in een brief aan zijn broer Willem Lodewijk van 20 juli 1600. Zie Archives t.a.p. dl.II p.35v. Volgens tabel 46 en frg. 48 bij Cox t.a.p. was er hoog water langs de Vlaamse kust op 2 juli 1600 o.a. tussen 04.48 en 10.58. De slag bij Leffinghe/Maria-kerke speelde zich af tussen 08.00 en 08.30. Vandaar dat Ernst Casimir bij zijn opmars omstreeks 05.00 uur de duinweg gebruikte en niet het strand (hoogte vloedwater op dat tijdstip 3 m) en dat zoveel Schotten verdronken tijdens hun vlucht (hoogte vloed ± 2 m).
- 11) Zie P. Bor t.a.p. dl.5 bk.37 fol.39. Anth. Duyck t.a.p. dl.II p.663. Volgens Cox t.a.p. p.115 sneuvelden bij de Leffingherdijk 800 à 900 Staatse militairen, waarvan ± 600 Schotten en ± 150 Zeeuwen. De rest behoorde tot de ruitery, de artillerie en de kern.
- 12) In een brief d.d. 20 juli 1600 aan zijn broer Willem Lodewijk (zie nt. 10) schreef Ernst Casimir tenminste het volgende:
....Tousjours aye empêché l'ennemy l'espace de 5 heures qu'il ne pouvoit marcher vers S.E. (Son Excellence; bedoeld is Prins Maurits), tellement que S.E. par la base marée, qui entretemps survint, avoit encores loisir, mais à grand peine, de passer le havre et se mestre en ordre de bataille, tellement que messieurs les Estats, s.Exc. et tout le monde m'en scavent bon gré et confessent que par ma défaiche ont esté sauvez et gaigné la bataille....". Zie: Archives t.a.p. dl.II p.38.
- 13) Zie J. Ferguson - Papers illustrating the history of the Scots Brigade in the Service of the United Netherlands dl.I 1572 - 1697 (Edinburg 1903) p.57-59.
- 14) Aangaande de aantallen trofeeën zie mijn artikel uit 1967 t.a.p. p.17. Zie ook afb. 2 detail gravure Balthasar afb. 1 en afb. 4 detail van afb. 3.
- 15) Zie hiervoor nt.1.
- 16) In een voorafgaand opstel over "Conservering en Reconstructie van vendelvlagen etc." p.5. Zie ook afb. 2. Onder aan de trofee staat ten overvloede nog eens: "Floreus Balthasar ad vivum expresit etc."
- 17) Zie voor schilderij Dirk van Halsloot voorafgaand opstel t.a.p. nt. 6. Voor serie De Gorter t.a.p. nt.5 voorafgaand opstel.
- 18) Voor detail uit trofee-afbeelding gravure F. Balthasar (afb. 2) zie afb. 5.
- 19) Zie nt. 6 van het voorafgaande opstel. De zeer exacte kopieën van die serie zijn door de generaal F. ten Raa in 1911 vervaardigd.
- 20) Zie afb. 6 voor kopieblad Ten Raa-De Gorter no. 2. Spreuk op balk vendelvlag kapitein Van Dort:
'Si Deus pro nobis, quis contra nor'
 Als God met ons is, wie is (dan) tegen ons ?
- 21) Zie afb. 7 kopieblad no. 3.
- 22) Zie afb. 8 kopieblad no. 4.
- 23) Zie afb. 9 kopieblad no. 5. Spreuk op balk vendelvlag kapitein Gordon:
God will defend and ay mantene - nothing shall us remove
 God zal verdedigen en handhaven - niets zal ons van ons stuk brengen.
- 24) Zie afb. 10 kopieblad no. 6.
- 25) Zie Mr. I.P.W.A. Smit - De legervlaggen uit den aanvang van den 80-jarigen oorlog (Assen 1938) p.p.22 en 59/60.

- 26) Gemiddeld zijn de lengten der gereconstrueerde Spaanse legervlaggen in het K.N.L.W.M. 3.70 m, de hoogten 3.50 m. M.a.w. het zijn géén vierkanten volgens welke vorm F. Balthasar de trofeeën afbeeldde, maar rechthoeken. De maten van de gereconstrueerde en zo afwijkende vlag zijn: lang 2.00 m en hoog 3.20 m. Zie ook mijn opstel uit 1967 t.a.p. p.19. Op grond van vergelijkingen tussen vlaggentrofeeën van diverse landen uit de 17e eeuw en tentoongesteld in het Zweedse Legermuseum te Stockholm concludeerde Dr Arne Danielsson dat er verschillen waren tussen Katholieke en Protestante vlaggen: "Catholic flags are larger and have borders". Zie Symposium of Flags Rijksmuseum Amsterdam 1977 p.35 (IAMAM - Textielcommissie 1980).
- 27) Meer bijzonderheden over oplegging en verhuizing in mijn artikel uit 1967 t.a.p. p.p.3336.
- 28) Mededeling Centraal Laboratorium d.d. 28 juni 1983. Voor de aldaar toegepaste methode der zgn. dunnelaag-chromatografie zie eerder opstel nt. 4 en Aanhangsel B.
- 29) Zie Ten Raa en De Bas t.a.p. dl. II (1588 - 1609) (Breda 1913) p.57 en 220.
- 30) Zie afb. 13.
- 31) Zie afb. 2 voorafgaand opstel links bovenaan.